

ΕΚ ΤΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

ν, καλῶς ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἐπιβάλλεται ἡ μελέτη καὶ περισυλλογὴ τῶν λαογραφικῶν στοιχείων παντὸς λαοῦ, ἔτι μᾶλλον ἐπιβάλλεται αὕτη, προκειμένου περὶ λαοῦ ἐκπατρισθέντος, ὡς ὁ Ποντιακὸς καὶ ἄλλοι, μετὰ τὴν ἐθνικὴν καταστροφὴν καὶ ἐγκατασταθέντος ἐν Ἑλλάδι σποραδικῶς καὶ οὐχὶ ὁμαδικῶς ἐπὶ τὸ αὐτό· διότι ἡ τοιαύτη τοῦ λαοῦ τούτου ἐγκατάστασις ἐπιφέρουσα κατ' ἀνάγκην τὴν πρὸς τὸν ἐγγώριον πληθυσμὸν ἀφομοίωσιν θὰ συνεπιφέρει πάντως καὶ τὴν ἐπικράτησιν τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τοῦ ἰθαγενεοῦς πληθυσμοῦ καὶ τὴν ἐκλείψιν καὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τοῦ ἐπιλήθους.

Ταῦτα ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν ἐκρίναμεν καλὸν ὅπως μικρὸν κατὰ μικρὸν φέρωμεν εἰς φῶς τὰ λαογραφικὰ τοῦ Πόντου στοιχεῖα καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος περιοριζόμεθα εἰς τὴν δημοσίευσιν δύο ἐθίμων τῆς χώρας ταύτης, ὧν τὸ μὲν ἐν συνηθίζετο ἐπὶ ἀνομβρίας, τὸ δ' ἕτερον τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τῶν Βαΐων ἢ καὶ τὴν παραμονὴν αὐτῆς.

1. Κουσκοκούρα ¹

Ἐν Πόντῳ καὶ ἰδίως ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Χαλδίας ἐπὶ ἀνομβρίας παρατεινομένης εἰς ὥραν τοῦ ἔτους, καθ' ἣν ἀπαραίτητος εἶναι ἡ βροχὴ ἰδίως διὰ τὰ σπαρτά, πλὴν τῶν συνήθων καὶ ἀλλαχοῦ ἐκκλησιαστικῶν δεήσεων συνηθίζετο καὶ τὸ ἔξης ἔθιμον δύο παῖδες ἡλικίας 7-14 ἐτῶν τῇ ὑποδείξει τῶν γονέων αὐτῶν ἢ καὶ ἄλλων οἰκείων πρεσβυτέρων, ἀφοῦ ἐλάμβανον σάρωθρον **τσοχαβέλ** καλούμενον ἐκ τῶν μεγάλων

¹ Λέγεται καὶ **κουσκοκούρα** κατὰ Γ. Κανδηλάπτην διευθυντὴν τῆς ἐν Αἰσὺμῃ δημοτικῆς σχολῆς καὶ **κουσκοκύτερα** ἐν χωρίοις τοῦ Ντορουλίου, κατὰ τοῦ Γκιουμουσχανέ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Χαλδίας.

λων καὶ ἀκανθωτῶν τῶν χρησιμευόντων εἰς τὴν σάρωσιν τῶν αὐλῶν, σταύλων καὶ πλατειῶν, διεπέρων περὶ τὸν λαίμον αὐτοῦ ξύλον ἐπίμηκες καὶ περιβάλλοντες τὸ ὄλον διὰ ρακῶν ἢ καὶ παλαιῶν ἐνδυμάτων γυναικείων περιέδενον εἰς τὸ ἄνω ἄκρον, ὡς εἰς κεφαλὴν, κεκρῦφαλον καὶ οὕτω παρεσκευάζον ὁμοίωμα γυναικείον ὀνομαζόμενον **κουσκουκούρα**, **κουστ-κουκούρα** ἢ καὶ **κουσκουτέρα**. Ταύτην ἔπειτα περιήγον εἰς ὄλας τὰς οἰκίας τῆς ἐνορίας τῶν κρατοῦντες αὐτὴν ὁ μὲν εἰς παῖς ἐκ τοῦ ἐνὸς ἄκρου τοῦ ὀριζοντίου ξύλου, ὁ δ' ἕτερος ἐκ τοῦ ἐτέρου, ὥσανεὶ ἦσαν τὰ δύο ταῦτα ἄκρα αἱ δύο χεῖρες, καὶ ἔψαλλον τὸ ἐξῆς ἄσμα :

Κουσκουκούρα, μαντακούρα ¹,
 ἄσσόν Θεὸν βροχὴν θέλομε
 ἔς σοῦ τσιφτοῖ ² τὸ χωράφ'
 ἔς σὸ στενὸν τὸ σοκάκ' ³
 καὶ σ' ἔμορφον τ' ὀμάλ' ⁴.

ἢ τοὺς ἐξῆς μόνον στίχους πάντας τουρκιστὶ πλὴν τοῦ πρώτου μετὰ τῆς κατακλείδος «βὲρ ἀλλάχ βὲρ» (=δός, Θεέ, δός):

Κουσκουκούρα καὶ μαντακούρα,
 ἀλλαχτὰν γαγμοῦ ἰστέριμ ^b
 βὲρ ἀλλάχ, βὲρ
 φουκαρενοῦν ταρλά γιαντή ^a
 βὲρ ἀλλάχ, βὲρ.

Ἡ παραλλαγή αὕτη, ὅσον καὶ ἂν αἱ λέξεις ὅλαι ἐν αὐτῇ πλὴν τῶν τοῦ πρώτου στίχου εἶναι τουρκικαί, δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀπόδειξις, ὅτι καὶ τὸ ἔθιμον καὶ τὸ ἄσμα παρελήφθησαν παρὰ τῶν συνοίκων Τούρκων πρῶτον, διότι τοιοῦτον ἔθιμον παρὰ τοῖς Τούρκοις δὲν ὑπῆρχεν, ἀφοῦ ἄλλως τε ἢ Μουσουλμανικῆ θρησκεία ἀπαγορεύει τὴν ἀπεικόνισιν ἢ καὶ ἀπομίμησιν ἀνθρωπομόρφων παραστάσεων καὶ δεύτερον, διότι μόνον ἑλληνόπαιδες οὐχὶ δὲ καὶ τουρκόπαιδες περιάγοντες τὴν κουσκουκούραν ἔψαλλον τὸ ἄσμα αὐτῆς. Ἡ δὲ χρῆσις τῆς τουρκικῆς ἐν αὐτῷ ἐρμηνεύεται

¹ Ἄλλως: «Κουσκουτέρα, λαϊστέρα» ἐν χωρίοις.

² Δέξ. τουρκ. τσιφτοῖ = γεωργός.

³ Δέξ. τουρκ. = δρόμος. ⁴ Πεδιάς, ὀμαλὸν μέρος.

^a Ἐν μεταφράσει: παρὰ τοῦ Θεοῦ βροχὴν ζητῶ.

^b Ἐν μεταφράσει: τοῦ πτωχοῦ ὁ ἀγρὸς ἐκάη.

ἐὰν παραδεχθῶμεν, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ τὸ ἑλληνιστὶ συντεταγμένον ἄσμα μετέφρασαν εἰς τὴν τουρκικὴν, ἵνα εὐχαριστήσωσι τοὺς Τούρκους συνοίκους τῶν διαφερομένους βεβαίως καὶ τοὺτους περὶ τῆς καταπαύσεως τῆς ἀνομβρίας. Ὅτι δὲ οὕτω ἔχει τὸ πρᾶγμα, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι, ὁ πρῶτος στίχος καὶ ἐν τῇ τουρκικῇ μεταφράσει παρέμεινεν ἑλληνικός, διότι λέξεις τουρκικαὶ ἀποδίδουσαι τὰς ἑλληνικὰς **κουσκουκούρα, μαντακούρα** δὲν ὑπάρχουσιν.

Ἄλλ' ἐπανέλθωμεν ἤδη μετὰ τὴν ἀναγκαίαν ταύτην παρέκβασιν εἰς τὴν περαιτέρω περιγραφὴν τοῦ ἐθίμου. Ἐκ τῶν οἰκιῶν, ἃς ἐπεσκέπτοντο οἱ φέροντες τὴν κουσκουκούραν παῖδες περιέλουον αὐτὴν δι' ὕδατος, πολλάκις δὲ χάριν ἀστείότητος καὶ αὐτοὺς τοὺς κρατοῦντας αὐτῇ. Ἐντεῦθεν προήλθον καὶ αἱ φράσεις: «ἐνεβράχεν κὶ ἐγένετον κουσκουκούρα» ἦτοι ἐβράχῃ τόσον πολὺ, ὥστε κατήντησε κουσκουκούρα καὶ σκωπτικῶς «μῶ σε κουσκουκούρα» καὶ αἶμον ἢ κουσκουκούρα (ἢ κουσκουτέρα) λάσκειται (= περιφέρεται καθὼς ἢ κουσκουκούρα) μεταφορικῶς ἐπὶ γυναικὸς ἀκαθάρτου ἢ καὶ ἀκαταστάτως ἐνδεδυμένης. Τοὺς παῖδας ἐφιλοδώρουον αἱ οἰκοδέσποιναί προσφέρουσαι εἰς αὐτοὺς ψά, βούτυρον, ἄρτον, νομίσματα καὶ τρογάλια, τούτων δὲ οὗτοι μαγειρεύοντες τὰ ψά μετὰ τοῦ βουτύρου ἔτρωγον ἐν τῇ ἔξοχῇ, ὅπου καὶ διεμοιράζοντο τὰ συναθροισθέντα φιλοδωρήματα, ἀφοῦ προηγουμένως ἐπεσκέπτοντο ὅλας τὰς οἰκίας καὶ οὐ μόνον πρὸ ἐκάστης κινῶντες τὴν κουσκουκούραν ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω (ἐντεῦθεν καὶ ἡ λέξις λαϊστέρα παρὰ τὸ λαῖζω = κινῶ), ἀλλὰ καὶ καθ' ὁδὸν ἔψαλλον τὸ ἄνωθι ἄσμα. Ἐν τῇ ἔξοχῇ οὗτοι πρὶν συγγευματίσωσιν ἀνῆρτων τὴν κουσκουκούραν ἐπὶ τινος δένδρου ἢ καὶ ἔστηνον εἷς τι περίβλεπτον μέρος, μετὰ τοῦτο δ' ἐτρέποντο εἰς ζήτησιν ὄψεως καὶ εὐρίσκοντες τοιοῦτον ἐφόνεον καὶ προσῆγον αὐτὸν εἰς τὴν πλατείαν τῆς κοινότητός των καὶ ἐκεῖ ἀνάπτοντες πυρὰν ἕκαιον αὐτόν πάντα δὲ ταῦτα ποιῶντες ἐπίστευον, ὅτι προεκάλουν τὴν βροχὴν, καθ' ὅσον μάλιστα κατ' αὐτοὺς ἢ προσφερομένη θυσία τοῦ ὄψεως ἦτο ἐξιλαστήριος τῆς θείας ὀργῆς. Τινὲς πάλιν ἐκθάπτοντες κρα-

νίον νεκροῦ ἔρριπτον αὐτὸ εἰς τὸν κρουνὸν πηγῆς ὡς θυσίαν προσφερομένην εἰς τὸν ἐξωργισμένον Θεὸν καὶ ἐπίστευον, ὅτι οὗτος ἐξευμενιζόμενος οὕτω ἀπέστειλε βροχὴν. Τελευταῖον οἱ αὐτοὶ παῖδες συνοδευόμενοι καὶ ὑπ' ἄλλων ἐξήρχοντο εἰς τὴν ἐξοχὴν καὶ ἐκεῖ συλλέγοντες μικρὰς πλάκας ἕκαστος τόσας, ὅσα ἦσαν καὶ τὰ ἔτη τῆς ἡλικίας του, ἐχάραττον ἐπὶ ἐκάστης αὐτῶν τὸ μονόγραμμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ σταυροῦ εἰς σχῆμα τοιοῦτον * ὡς ἀνάθημα εὐσεβείας ἵνα προκληθῇ βροχή.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἔτυμον τῆς λέξεως *κουσκουκούρα*, φαίνεται, ὅτι ὑπόκειται εἰς αὐτὴν ἡ ἄρμενικὴ λέξις *κούστ* εἰλημμένη παρὰ τῶν συνοίκων Ἀρμενίων καὶ τὸ ὅλον *κουσκουκούρα* κυρίως ἐσήμαινε βῶλον κατάβρεκτον.

Δ. Η. Οἰκονομίδης

2. Τὸ ἄσμα τῶν Βαῖων

Τὸ Σάββατον τοῦ πτωχοῦ Λαζάρου, ἢ καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Βαῖων ἐν Χαλδίᾳ, ἐπαρχίᾳ τοῦ Πόντου, παῖδες κρατοῦντες εἰς χεῖρας βαῖα, κουρούλια καὶ καλάθιον κενὸν περιήρχοντο ἀπὸ πρωΐας καθ' ὀμάδας τὰς οἰκίας τῆς ἐνορίας αὐτῶν πλουσίας καὶ πτωχὰς καὶ ἔψαλλον τὸ ἑξῆς ἄσμα:

Θεῖα, θεῖα, καὶ τῶ Βαῖων
 ἐσὲν κερκέλιν κιέμὲν ὦβὸν *ιν*¹
 Ἐρθεν Λάζαρος με τὰ βαῖα,
 ἄε-Θόδωρον² κιᾶε-Δημήτρις.
 Ἐρθαν τῷ Χριστοῦ τὰ παλληκάρια³,
 θέλ'νε οὔας⁴ καὶ λεφτοκάρα.
 Ἐσὺ ᾧ σὸ ταρέζ⁵,⁵ κι ἐγὼ ᾧ σὴμ πόρταν,
 φέρεν⁶ τὸ φετίρ⁷ ἡμ', θεὸ νὰ πάγω.

¹ Τὸ *ιν* τοῦτο ἐν τέλει ἢ καὶ ἐν μέσῳ στίχου ἀπαντῶν εἶναι ἀπλῶς παραπληρωματικὸν χάριν τοῦ μέτρου. Κατ' ἄλλην παράδοσιν ὁ στίχος ἔχει οὕτω: ἐμὲν κερκέλιν κιεσὲν ὦβὸν *ιν*.

² Ὁ ἅγιος Θεόδωρος ἄλλως ἄγιε - Θεόδωρος κιᾶγιε - Δημήτρις.

³ Ἐννοοῦσιν οἱ ψάλλοντες παῖδες ἑαυτούς.

⁴ Εἶδος ξηροῦ ὀπαρικοῦ ὁμοιάζοντος πρὸς μαύρην σταφίδα μεγάλην, τὸ τουρκιστὶ λεγόμενον καρὰ γεμίς.

⁵ Λεξίς εἰλημμένη ἐκ τῆς τουρκικῆς καὶ δηλοῦσα θεοῖν ἐπὶ τοῦ τοίχου.

⁶ Ἄλλως: φέρον τὸ φετίρ' θέλω νὰ πάγω.

⁷ Ἐλήφθη ἢ λ. ἐκ τῆς τουρκικῆς καὶ δηλοῖ τὴν ἀμοιβήν.

Ὡς επιφράγισμα δ' ἐξέφερον τὴν εὐχὴν « χρόνους πολλοὺς
νὰ ζῆτε καὶ νὰ ἔχωμε σας » καθὼς καὶ εἰς τὸ ὄσμα τῶν
Χριστουγέννων καὶ τὸ τῆς πρώτης τοῦ ἔτους.

Κατ' ἄλλην παράδοσιν οἱ στίχοι ἕως καὶ ἕως λείπουσιν
ἐν τῷ ἴσματι, ἀντ' αὐτοῦ δὲ εἰς τινὰ μεσόγεια τοῦ Πόντου
μέρη οἱ παῖδες ἔψαλλον τὸ τροπάριον « Τὴν κοινὴν ἀνά-
στασιν πρὸ τοῦ σοῦ πάθους . . . » Ἀλλαχοῦ πάλιν, ὡς εἰς
Ἱμεραν, Κρώμνην καὶ Μούζαιναν, κομπολόεις τῆς Χαλ-
δίας, ἔψαλλον τὸ ἐξῆς: Θεία, θεία, δῶσ' τὸν Λάζαρον ὄβδον
καὶ τὸν Χριστὸν θυμίαμαν ». Εἰς παραλίους δὲ τινὰς πόλεις
τῆς χώρας ἐψάλλετο τὸ ἐξῆς δίστιχον :

Βαῖ, Βαῖ, τῷ Βαῖ τρώγω ψάριν καὶ χαψὶν ¹
καὶ τ' ἀπάν' τὴν Κερεκὴν ² τρώγω κόκκινον ὄβδον.

καὶ εἰς χωρία τοῦ Ντορουλίου τῆς Χαλδίας τοὺς ἐξῆς τέσ-
σaras στίχους :

Θεία, θεία, καὶ τῷ Βαῖον
ἐμὲν ὄβδον ἰν κιέσεν κερκέλ'.
Ἐγὼ 'ς σὴμ πόρταν κιέσ' 'ς σὸ ταρέζ',
φέρεν τὸ φετίρ' μ' θὲ νὰ πάγω.

Αἱ δὲ οἰκοδέσποιναί προσέφερον εἰς τοὺς μικροὺς αἰδιδούς
φὰ ἄβραστα, βούτυρον, σακχαρωτά, σῦκα, κερκέλια (= κου-
ρούλια) **καγκέλια** ³ ὡσαύτως λεγόμενα, καὶ ἄργυρᾶ νομί-
σματα. Τὰ προσφερόμενα ἐδώδιμα οἱ παῖδες ἐναπέθετον εἰς
τὸ καλάθιον, ὅπερ ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν, πλὴν τῶν κερκε-
λίων, ἅτινα ἀνήρτων εἰς τοὺς κλάδους τῶν βαΐων. Τὰ τελευ-
ταῖα ταῦτα, ἦτοι τὰ κερκέλια διεπέρων ἐνίοτε οἱ γονεῖς εἰς
τὸ ἄνωθι τοῦ λίκνου ὀριζόντιον ξύλον πιστεύοντες, ὅτι
οὕτω ἀπέτρεπον τὴν βασκανίαν τῶν νηπίων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ
νηστεία δὲν ἐπέτρεπε τὴν κατάλυσιν τῶν ὄβων καὶ τοῦ βου-
τύρου, οἱ παῖδες ἐμαγεύρευον καὶ ἔτρωγον αὐτὰ μίαν τῶν
ἡμερῶν τοῦ Πάσχα.

¹ Ἐίδος ψιλοῦ ἰχθύος τὸ κοινῶς χαψὶν λεγόμενον.

² Καὶ τ' ἀπάν' τὴν Κερεκὴν = καὶ τὴν ἐπομένην Κυριακὴν.

³ Κατὰ Γ. Κανδηλάπτην.

Τὸ ἄσμα, ὡς ἔχει πλήρες, φαίνεται ὅτι τὴν πρώτην ἀρχὴν ἔλαβεν εἰς παράλια μέρη, διότι ἐν αὐτῷ οἱ παῖδες (τοῦ Χριστοῦ τὰ παλληκάρια) ζητοῦν ὀπωρικὰ (οὔσας καὶ λεφτοκάρυα) ἐκ τῶν εἰδῶν ἐκείνων, ἅτινα εἰς παράλια τῆς χώρας μέρη ἐκαλλιεργοῦντο καὶ ἠδδοκίμουν. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως καὶ ἡ πιθανότης, ὅτι τὸ πρῶτον εἰς μεσόγεια μέρη ποιηθὲν δὲν ἔφερε τοὺς στίχους « Ἐρθαν τῷ Χριστοῦ τὰ παλληκάρια, θέλ'νε οὔσας καὶ λεφτοκάρυα », προσετέθησαν δὲ οὗτοι, ὅτε μετεδόθη εἰς τὰ παράλια, ἔνθα ἀπαντῶσιν οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ξηροὶ καρποὶ. Καὶ ἠδύναντο πάλιν ἔπειτα κάτοικοι τῶν παραλίων εἰς τὰ μεσόγεια μετοικοῦντες νὰ μεταδώσωσιν αὐτὸ μετὰ τῆς παρεμβολῆς τῶν δύο στίχων.

Ἐπειδὴ δ' ἐν αὐτῷ πλὴν τοῦ Λαζάρου εὐλόγως μνημονευομένου γίνεται μνεῖα καὶ τῶν ἁγίων Θεοδώρου καὶ Δημητρίου, γεννᾶται τὸ ἐρώτημα τίνα λόγον ἔχει καὶ τούτων ἡ μνεῖα. Καθ' ἡμᾶς τοῦλάχιστον ὁ λόγος ἴσως εἶναι ὁ ἑξῆς: Ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς ἐκκλησίας περιήρχοντο οἱ παῖδες τὰς οἰκίας καὶ ἔπαλλον τὸ ἄσμα, πολὺ δὲ πιθανόν, ὅτι ἔνθα τοῦτο τὸ πρῶτον ἐποιήθη, ὑπῆρχον ναοὶ τιμώμενοι ἐπ' ὀνόματι τούτων, χάριν τιμῆς προσετέθησαν καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν. Τελευταῖον ἄξιον σημειώσεως εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι καὶ ἐν τῇ Κορσικῇ κατὰ Ν. Φαρδὺν ¹ σφίζεται ἄσμα ἀδόμενον ὡσαύτως τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Λαζάρου καὶ ὀνομαζόμενον « ὁ Κάλαντος. » Καὶ ἐν τούτῳ γίνεται μνεῖα οὐ μόνον τοῦ Λαζάρου, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου καὶ τοῦ ἁγίου Δημητρίου, προστίθεται ὅμως καὶ τέταρτος ὁ ἅγιος Στράτιος. Ἦδη πλέον εἶναι ζήτημα ποῦ ὀφείλεται ἡ σύμπτωσης τῶν ὀνομάτων τῶν τριῶν ἁγίων καὶ εἰς τὰ δύο ἄσματα, ἤτοι τὸ τοῦ Πόντου καὶ τὸ τῆς Κορσικῆς μῆπως εἰς ἐπίδρασιν Ποντίων εἰς τὴν Κορσικὴν;

Δ. Η. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΔΗΣ

¹ Ν. Φαρδύ, ὕλη καὶ σκαρίφημα τῆς ἐν Κορσικῇ ἐλληνικῆς ἀποικίας ἐν Ἀθήναις 1888 σελ. 178 - 179.